

Досконало оперуючи словом, митець із винятковим хистом уводить шляхетні кольори, вишукані легкі тони й напівтони у чорно-білу занудність дійсності, сягаючи глибин суттєво-надчуттєвого, а це завше імпонувало літературним гурманам.

м. Львів

Улюра Ганна

ТІНЬ ФОНВІЗИНА. ДУБЛЬ ДРУГИЙ (М.Назаренко. “Недоросток Аленін”)

В основу повісті Михайла Назаренка “Недоросток Аленін” (“Недоросль Аленин” // Радуга. – 2002. – № 11–12) покладено досить розповсюджену легенду про можливий прототип образу фонвізінського Митрофанушки, а водночас твір репрезентує новий погляд на трактування першотексту самого “Недоростка Аленіна” – класичної комедії Дениса Фонвізіна. Дійові особи повісті – герої як реальної громадської історії Росії (і передусім, Олексій Миколайович Оленін – президент Академії мистецтв, перший директор Публічної бібліотеки), так і легко впізнавані літературні персонажі (від фонвізінської Палашки до пушкінської міс Жаксон) – під вправною рукою автора зазнають потрібних йому модифікацій і метаморфоз. Злонравна Простакова перевтілюється в сіреньку Анну Семенівну з її далеким “темно-алейним” минулим; Тарас Скотінін, він же Волконський, якщо ближче придивитися, виявляється хазяйновитим, діяльним, проте й непомірно жорстким господарем; недалекий Митрофан перетворюється на Олексія, вразливого талановитого підлітка, чиє нелегке дорослішання дедалі більше закриває для оточуючих складний світ юнака.

Доречно відзначити, що Приютіно – славетний культурний осередок підмосковного дворянського життя поч. ХІХ ст. і відомий сьогодні літературно-художній будинок-музей – є не менш промовистим героєм повісті Назаренка, ніж молодий Аленін. Саме садиба Приютіно стає природним середовищем формування світосприйняття Олексія. Романтичні простори надихають юнака на творчий пошук: недарма перші варті уваги художні роботи Аленіна (а в тексті повісті вони є й останніми “справжніми”, “живими”) – це пейзажні замальовки. Водночас Приютіно – те саме болото, в якому легко гинуть юнацькі пориви і формуються “злонравні” характери (див. історію любовних стосунків Олексія з кріпачкою Палашкою).

З погляду змісту й тематики твору перед нами достоєвсько-набоківська історія становлення особистості в гримучій суміші з просвітницьким романом виховання.

Надзвичайно цікавий художній метод повісті. На перший погляд ані жанрова її природа, ані стилістична її віднесеність не викликають жодних сумнівів. “Недоросток Аленін” – чистісінька парафрастична література із чітко визначеними прийомами постмодерністського письма. Текст буквально “вибухає” потоком суто літературних асоціацій, відіграючи роль своєрідної колективної пам’яті класичної російсько(мовно)ї літератури: від Панаєва до Буніна, від Державіна до Чехова, від Ломоносова до Гоголя. Показовий і фінал повісті – *“Так-то, сударь”, – сказав мой спутник со вздохом. Слова эти были цитатой, как и всё прочее, но я не помнил, откуда они, да и не важно, потому что лица уже заволклись туманом, и только звон путеводной ноты, словно звук лопнувшей струны, доносится издалека*, – який відсилає читача водночас до зачину “Інших берегів” В.Набокова і до фіналу “Вишневого саду” А.Чехова (ще й вказує на гоголівську присутність), створюючи атмосферу ностальгії за неіснуючим (а точніше – тим, що ніколи й не існувало). Та водночас дає “непросвітленому” читачеві ключ до розуміння повісті: фактично весь твір є не чим іншим, як цитатою “не пам’ятав, звідки”.

Слово і Час. 2004. №2

А між тим, очевидно, не слід забувати, що автор пише свій текст не як носій ортодоксально російської культури. Росія Михайла Назаренка – Росія суто літературна, її культура – міфічна за визначенням. Це провокує появу дечого на зразок подвійної перспективи, ретроспекції подібно до мемуарних жанрів: найліпше запам'ятовується те, що могло б бути. Й, отже, не слід дивуватися, що XVIII століття – умовне, Фонвізін – “образ в высшей степени собирательный”, а “Россия вымышлена”. Саме це дозволяє авторові нечасто, але успішно послуговуватися прийомами пародії. Такою, приміром, є поява третього “Недоростка” (окрім фонвізінського і назаренкового) – “Как сию пьесу написал бы А.Н.Аленин” чи суто соціально-проблемного листа Фонвізіна, майже цілком “складеного” з радищевських висловлювань.

Усе це зумовлює виникнення в творі специфічної наративної ситуації: оповідач “чужими словами” розказує про події, які тому, хто сприймає текст, уже відомі “з перших рук”. Повість Назаренка, більше за будь-який інший твір сучасної української літератури, ілюструється поняттям “паперова література”, що його вигадав російський есеїст Михайло Айзенберг: “Простір, який обживається такою літературою, нагадує театральний кін, але читач дивиться не із зали, а з-поза випадкових лаштунків, як зацікавлений робітник сцени. Вся фанера цих стін, кисея деталей і робочий піт відвертості надані йому “в відчуттях”¹. Про цю своєрідну гру в хованки з “наївним читачем” сигналізує й епіграф до основної частини повісті – “Старинные люди, мой батюшка”. Як відомо, ця, так би мовити, цитата є пушкінським варіантом прочитання фонвізінського тексту й широкою своєю популярністю вона, передусім, завдячує саме “Капітанській доньці” Пушкіна. Таким чином, Фонвізін, що діє протягом твору то в договорено-складеному, то в умовно-історичному вигляді, на самому початку повісті репрезентує ще одну свою культурно-зумовлену іпостась – “за Пушкіним”.

Отже, в тексті наявні основні формальні ознаки постмодернізму як художнього напрямку: використання літературної спадщини як будівельного матеріалу, багаторівнева організація тексту, і – передусім – сюжетотвірний механізм гри. Однак невдовзі стає очевидним, що методологічно спокушений автор накладає удосконалені технічні засоби визначеного художнього напрямку на не притаманні йому завдання. Постмодернізм як тип свідомості втрачає тут своє надзавдання – деконструкцію звичної картини світу, задану деміфологізацією явища. “Недоросток Аленін” не переглядає міф, наприклад, про золоту добу російського дворянства, що правомірно було б очікувати з першопочаткових посилань тексту, а утворює на основі цього топосу літературоцентричну версію роману виховання, докорінно гуманістичну в своїй основі. Автор повісті, як і її герой, “мнит нравы исправлять” (чи то сатирою, чи то літературною грою). Ефект відсторонення, потрібний для роботи постмодерніста, випадково або свідомо таким чином знімається. Й отже, залишаючись формально “представником” посмодернізму, “Недоросток Аленін” Назаренка є очевидно явищем перехідного характеру: поверненням до “старомодного Чехова” після “новомодного Беккета”.

---

¹ Див.: Конференц-зал “Литература non fiction: вымыслы и реальность”: Айзенберг М. Факты и вымыслы // Знамя. – 2003. – № 1.

Підготовано Валентиною Лисенко

